

Sociální aspekty výchovy

Struktura drogové prevence na středních odborných školách a učilištích

Stanislav Ouroda, Petr Kachlík, Jan Šimůnek

Úvod

Zneužívání návykových látek a výskyt návykového chování patří mezi společensky závažné jevy. Zrychlení životního stylu, změny v hodnotovém žebříčku a posuny v postojích lidí, zvláště pak dětí a dospívajících, představují důležité momenty zvyšování rizika vlastního setkání a zkušeností s drogami.

I když se řada státních i nestátních organizací snaží o omezování tohoto rizika, zůstává těžiště primárně preventivního působení na mladší část populace ve vhodné rodinné výchově a práci s dětmi na školách.

Autoři následujícího sdělení v rámci řešení výzkumného projektu financovaného z prostředků MV ČR „Prevence drogových a jiných závislostí mládeže na středních odborných školách a učilištích“ usilují o analýzu struktury drogové prevence a pokoušejí se zjistit informovanost, možnosti, názory a aktivity metodiků primární prevence, ředitelů škol i učitelů odborných a všeobecně vzdělávacích předmětů.

Při sledování stavu a vývoje drogové scény na středních odborných školách a učilištích se v převážné většině setkáváme nikoli s neznalostí základní faktografie drogové prevence (definice základních pojmů, působení, rizikové momenty), ale s absencí metodiky a technik (jak pracovat s materiály a jinými pomůckami, které jsou k dispozici, jak oslovit třídu, uplatňovat skupinovou práci, projektivní techniky, peer-prvky apod.). Metodici i ostatní učitelé narážejí též často na potíže při rozpoznávání varovných příznaků, svědčících o pravděpodobném užití drogy, při vytváření týmu specialistů pro zvládnutí výskytu drogy ve škole (pedagog, dětský psychiatr, psycholog, příp. kriminalista, spolupráce s rodinou) a uplatnění základní první pomoci při intoxikaci návykovými látkami.

Metodika dotazníkového průzkumu

Ke zjištění názorů a postojů ke drogové prevenci byly sestaveny dotazníky pro ředitele školy, metodiky drogové prevence, učitele všeobecně vzdělávacích a odborných předmětů a vychovatele. Poněvadž dotazování nebylo anonymní, museli jsme zachovat všechna etická pravidla ochrany osobních údajů.

Dotazník pro ředitele tvoří 15 otázek, zaměřených na vypracování programů drogové prevence na škole, realizaci a plánování preventivních akcí, informace o stavu drogové scény mezi žáky, možnosti drogové prevence v konkrétních podmínkách školy, charakteristiku osoby a práce metodika drogové prevence.

Dotazník pro metodiky drogové prevence sestává z 21 otázek, vztahujících se k předchozím zkušenostem s preventivní prací, důvodům výběru role metodika přípravě na ni, jeho výukovým povinnostem, subjektivnímu hodnocení jeho práce v rámci školy.

Dotazník pro učitele všeobecně vzdělávacích a odborných předmětů obsahuje 10 otázek, pro vychovatele 13, vztahených k představě o zneužívání drog ve škole, třídě, učilišti, internátě, k plánu protidrogové prevence a intervence hodnocení vlastní přípravy na ni, možností spolupráce s metodikem drogové prevence, vedením školy, rodinou, jinými subjekty, působení na žáky ve výuce i mimo ni.

Výsledky provedeného šetření

Součástí vládního usnesení „Koncepce a program protidrogové politiky na období let 1998–2000“ je jednoznačné vymezení koordinace protidrogové politiky na centrální a místní úrovni. Ve výčtu úkolů jednotlivým resortům bylo MŠMT ČR především stanoveno zavedení tzv. „Minimálního preventivního programu“ do každé školy a školského zařízení a definování dílčí zodpovědnosti jednotlivých subjektů za jeho realizaci. Tento obsah je dále rozveden v „Pokynu MŠMT ke drogám“ formou úkolů pro ředitele školských úřadů a ředitele škol a školských zařízení.

Podle tohoto „Pokynu MŠMT“ měli ředitelé škol určit pracovníka, zodpovědného za provádění a koordinaci aktivit v oblasti prevence zneužívání návykových látek. Tato výchovná funkce je označena ve výše uvedeném vládním usnesení jako role *metodika primární prevence školy*.

V dotazníkovém šetření, které jsme provedli v 10 středních odborných školách a 8 středních odborných učilištích zemědělských a zahradnických oborů na Moravě v dubnu roku 1998, bylo zjištěno, že na všech těchto školách byl určen metodik primární prevence (dále jen metodik) a plnil dílčí úkoly vyplývající z jeho funkce. Z informací ředitelů zmíněných škol vyplynulo, že u 72 % metodiků byla jejich činnost zohledněna při plánování vyučovacích úkolů.

Pro srovnání: v materiálu MŠMT „Minimální preventivní program pro školy a školská zařízení“ v oblasti zneužívání návykových látek „škola bez drog“, zveřejněném v Učitelských novinách (č. 10, z 10. 3. 1998), bylo uvedeno, že metodici byli ustanoveni a pracují v 62 % škol.

V „Pokynu MŠMT ke drogám“ z 30. 4. 1998 jsou uvedeny náměty pro výběr metodiků (s předchozí specializací školní poradenský pracovník – výchovný poradce, školní psycholog, učitel rodinné výchovy). Zjišťovali jsme proto, jaké odborné zaměření mají určení metodici na vybraných školách v našem výzkumném projektu.

73 % metodiků tvoří učitelé, vyučující alespoň jednomu společenskovědnímu předmětu (jazykům, občanské výchově, psychologii, rodinné výchově apod.). 27 % z nich pak vyučuje pouze odborným předmětům. Přitom na učilištích je 86 % metodiků, vyučujících společenskovědním předmětům – tato skutečnost je vysvětlována tím, že učitelé společenskovědních předmětů přicházejí do kontaktu s žáky obvykle již od prvních ročníků studia a lépe je také poznávají. Tyto vyučovací předměty rovněž většinou skýtají více možností pro nenásilné výchovné působení v oblasti drogové prevence.

Podle výpovědí ředitelů škol byly rozhodujícími při určování metodiků zejména:

1. zájem o tuto činnost,
2. výchovné zkušenosti pedagoga.

Samotní metodici uváděli jako rozhodující pro svůj výběr stejnou četností následující skutečnosti:

1. příbuznost problematiky drogové prevence s obsahem předmětů, kterým vyučují,
2. zájem o vykonávání činnosti metodika,
3. příbuznost problematiky drogové prevence s obsahem předmětů, kterým vyučují a zájem o tuto činnost, tedy kombinace bodů 1 a 2.

Předpokladem pro úspěšné plnění role metodika v oblasti drogové prevence je také plné pochopení úkolů z ní vyplývajících. Ty jsou v „Pokynu MŠMT“ stanoveny dosti obecně (spolupráce s institucemi, poskytujícími odbornou pomoc v oblasti drogové prevence; koordinace vzdělávacích a výchovných akcí všech pracovníků školy a zařízení na poli prevence; zajišťování spolupráce všech pedagogických pracovníků v této problematice se zákonnými zástupci žáků apod.). Odpovědi metodiků na otázku, co se od nich v této funkci očekává, byly různé a mnohdy velmi vzdálené systémovému pojetí drogové prevence.

Uvádíme jejich nejfrekventovanější názory:

1. Poskytování informací pedagogickým pracovníkům o stavu závislosti, informace o vhodné literatuře s protidrogovou tematikou a učebních pomůckách – tyto možnosti vybralo 53 % metodiků.
2. Poskytování rad ostatním pedagogům, jak výchovně působit na mládež – úkol zmínilo 41 % metodiků.
3. 29 % metodiků vidí jako stěžejní náplň své role koordinaci činností při prevenci ve škole a školském zařízení.

4. Jinou odpověď (vyplnění volného času žáků; snížení počtu závislých; že to ostatní udělají sami) zvolilo 17,5 % metodiků.

Na dotaz, zda výše jmenovaná očekávání jsou schopni naplnit, odpovědělo 60 % respondentů kladně a 34 % záporně.

O nejasnosti úkolů i kompetencí subjektů v oblasti prevence drogové závislosti na školách svědčí například i názory ostatních pedagogů na úkoly metodika. 42 % dotazovaných pedagogů uvádělo, že úkolem metodika je realizovat nebo i organizovat osvětové akce pro žáky (přednášky, besedy, výstavy aj.). 18,5 % dotazovaných vidí hlavní úkol metodika v informování pedagogických pracovníků o stavu drogové scény ve škole. 18,5 % oslovených pedagogů přiznalo, že nezná obsah této role. 7,8 % respondentů míní, že metodik by měl zajišťovat poradenskou činnost v oblasti drogové prevence.

Z uvedených skutečností vyplývá, že práce s „Pokynem MŠMT ke drogám“ nebyla ve sledovaných školách doceněna. Ukazuje se potřeba širší výchovné intervence v přípravě všech pedagogů na účinnou prevenci jako kontinuálního a komplexního prostředku působení na žáky.

Kromě úkolů, které byly stanoveny pedagogickým fakultám a pedagogickým centřům, by bylo vhodné využívat intenzivněji spolupráce škol s koordinátory drogové prevence při školských úřadech a ostatními organizacemi poskytujícími odbornou pomoc v oblasti drogové prevence, ale i místní obecní správou apod.

Pochopitelně odpovědnost za kvalitu drogové prevence na škole má její vedení. Na řediteli školy záleží, jaká výchovná opatření vzhledem k místním podmínkám budou přijata, jakým způsobem se do jejich plnění zapojí pracovníci školy a jak bude plnění dílčích úkolů kontrolováno a vyhodnocováno.

Při dotazování ředitelů škol na spokojenost s prací metodiků odpovědělo 89 % respondentů, že činnost metodika zcela splňuje jejich očekávání. Pouze 11 % ředitelů uvedlo že metodik splňuje jejich očekávání jen zčásti.

Většina metodiků (93 %) byla na vykonávání své role připravována formou školení. 65 % z nich uvádí, že se jim dostalo určité odborné přípravy v oblasti drogové prevence ještě před tím, než byli určeni do funkce metodiků.

Při analýze připravenosti metodiků k plnění zadaných úkolů uváděli všichni dotazovaní potřebu vlastního zdokonalení, zejména potřebu získání některých výchovných dovedností. Obsahovou stránku těchto potřeb jsme uspořádali v následujícím pořadí:

1. Znalost symptomů závislosti, ovládnutí jednoduchých technik ke zjišťování stavu drogové scény ve škole. 60 % metodiků uvádí, že jejich představa o drogové scéně ve škole je spíše průměrná, 14 % z nich má jen malou představu o této scéně, většinou založenou na dohaděch.

2. Dovednosti využívat moderní výchovné metody spjaté s poznáváním osobnosti žáků, s vytvářením – přetvářením jejich hodnotových orientací. Při analýze uplatňovaných výchovných preventivních metod naprosto převládaly monologické a dialogické metody (přednášení a besedy pro žáky v 87 % škol zapojených do výzkumu). Využití peer programů v oblasti drogové prevence jsme zjistili pouze na 1 SOU. V tom se projevuje značné zaostávání za základními školami. Metody aktivního sociálního učení nebyly v preventivních programech sledovaných škol uvažovány vůbec.
3. Jednoznačný výklad legislativy. Zejména ředitelé škol, ale i metodici by uvítali metodickou příručku o tom, jak postupovat při zpracovávání doplnků o zneužívání návykových látek do řádů škol, jaká opatření školy jsou potřebná ke zdůvodnění sankcionování žáka z uvedených důvodů, jak v případech zneužití návykových látek spolupracovat s rodiči apod. Tento požadavek zmínilo 20 % metodiků primární prevence ve školách zapojených do výzkumu.

Závěr

Ve vládním usnesení „Koncepce a program protidrogové politiky na období 1998–2000“ je do prioritních úkolů MŠMT ČR zařazen i úkol vzdělávat pedagogické pracovníky v oblasti drogové prevence. Konkrétně se uvádí, že nedílnou součástí „Minimálního preventivního programu“ je oblast vzdělávání pedagogických pracovníků. MŠMT zajistí vypracování „Národních vzdělávacích osnov“, které budou obsahovat kvantitativní i kvalitativní vymezení vědomostí a dovedností, potřebných pro efektivní realizaci protidrogové prevence na školách a ve školských zařízeních. V návaznosti na zpracování osnov zabezpečí MŠMT proškolení lektorů, zapojených do vzdělávání na pedagogických fakultách a v pedagogických centrech, kde proběhne důsledné proškolení metodiků primární prevence jednotlivých škol a školských zařízení.

Popsané výchovné programy jsou připravované, případně ověřované. Nebezpečí drogových závislostí je však příliš aktuální a nemůžeme si dovolit dlouho otálet. Proto bychom měli daleko důsledněji využívat všech prostředků výchovy, které máme v současné době k dispozici.

Literatura

- BERAN, J. *Droga a my*. Jihlava: Idea a OHS, 1995.
- DVOŘÁK, D. *Metodika vzdělávacích programů prevence drogových závislostí a HIV/AIDS*. Praha: Filia, 1995.
- JANÍK, A., DUŠEK, K. *Drogy a společnost*. Praha: Avicenum, 1990.
- Minimální preventivní program pro školy a školská zařízení v oblasti používání návykových látek „Škola bez drog“. *UN*, 101, 1998, č. 10, s. 16–20

- Mládež, společnost a stát*. Odborný bulletin k problematice mládeže. Institut dětí a mládeže MŠMT ČR, č. 3/94.
- NEŠPOR, K., CSÉMY, L. *Alkohol, drogy a vaše děti*. Jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat, jak je zvládat. Praha: Sportpropag, 1993.
- NEŠPOR, K. *Kouření, pití, drogy*. Děvčata a kluci spolu mluví o závislostech. 1. vyd. Praha: Portál, 1994.
- NEŠPOR, K., CSÉMY, L., PERNICOVÁ, H. *Prevence problémů působených návykovými látkami na školách*. Praha: BESIP MV, 1994
- NEŠPOR, K., FISCHEROVÁ, D., CSÉMY, L., PERNICOVÁ, H. *Příručka pro mladé spolupracovníky programu FIT 2001 – klub pro 3. tisíciletí*. Praha: BESIP, 1994
- NEŠPOR, K. *Romantické období končí*. Praha: Sportpropag, 1995
- NEŠPOR, K. *Středoškoláci o drogách, alkoholu, kouření a lepších věcech*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995.
- NEŠPOR, K., CSÉMY, L. *Léčba a prevence závislostí*. Příručka pro praxi. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum, 1996.
- NEŠPOR, K., CSÉMY, L., PERNICOVÁ, H. *Jak předcházet problémům s návykovými látkami na základních a středních školách*. Příručka pro pedagogy. Praha: Sportpropag, 1996.
- PRESL, J. *Drogová závislost. Může být ohroženo i vaše dítě?* 2. rozšířené vyd. Praha: Maxdorf, 1995.
- Vládní usnesení „*Koncepce a program protidrogové politiky na období 1998–2000*“.
<http://vlada.cz/rady/mpk/koncepce/prduvzpr.asc.htm>

Tento výzkumný projekt je řešen za podpory finančních prostředků z grantu MV ČR pod registračním číslem RN 19971999005.

OURODA, S., KACHLÍK, P., ŠIMŮNEK, J. Struktura drogové prevence na středních odborných školách a učilištích. *Pedagogická orientace* 1999, č. 4, s. 52–57. ISSN 1211-4669.

Adresy autorů: Doc. PhDr. Stanislav Ouroda, CSc., Ústav humanitních věd Provozně ekonomické fakulty Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno
MUDr. Petr Kachlík, Doc. MUDr. Jan Šimůnek, CSc., Ústav preventivního lékařství Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně